

Nádasi Edit

A gróf Esterházy-család galántai és cseszneki uradalmán élő cigányok a XVII–XVIII. században

Gypsies Living at the Galánta and Csesznek Estates of the Count Esterházy Family in the 17th and 18th Centuries

The first appearance of Gypsies can be estimated to have come about during the reign of King Sigismund (1417) in Hungary. Their landlords – like the Esterházy – did not constrain them to change their lifestyle and their situation (according to diplomas) did not reveal any unfairness as compared with that of Hungarian serfs. Maria Theresa and Joseph II wished to regulate their situation through reforms for it had started to deteriorate with the rise of the middle-class: the gap was widening between the lifestyle, life standard, and qualifications of Gypsies and mainstream population.

A magyarországi nemzetiségek között sajátos és egészen egyedi helyet foglal el a hazai cigányság, olyan speciális problémákkal terhelt, amelyeket – számos kísérlet ellenére – mindmáig képtelen volt a társadalom kellőképpen kezelni és sikerrel megoldani. A cigányság helyzete sok tekintetben eltér a Magyarországon élő más nemzeti kisebbségek helyzetétől, s az ezen a területen jelentkező súlyos gondok nem csupán a kisebbségi, nemzetiségi politika körébe tartoznak, de mindenekelőtt társadalmi és szociális megoldásokat sürgetnek. A cigányság esetében mást jelentenek a nyelvi jogok, a kulturális és társadalmi felzárkóztatás vagy az önkormányzatiság, mint például a magyarországi németesség esetében. Ha történetiségében tekintjük ezt a kérdést, mindenekelőtt feltűnik, hogy bár hosszú évszázadok óta élnek nagyobb számban cigányok hazánkban, ennek ellenére az együttélés megnyugtató formáit mindmáig nem sikerült kialakítani – s az ezzel összefüggő társadalmi, politikai és kulturális problémák nem hogy enyhültek volna, de napjainkig csak súlyosbodtak.

A történészek általában Zsigmond király korára teszik a cigányok első feltűnését Magyarországon, s ezzel kapcsolatban az 1417. évszámot említik.¹ Közvetett bizonyítékok, oklevelekben előforduló „Zigan” nevek alapján egyes szerzők azt feltételezik, hogy a cigányok Magyarország területén már jóval előbb, a XIV. vagy XIII. században megjelentek.² A cigányok mindig is, már a középkorban is egy sajátos kultúrát képviseltek, s egy sajátos, a magyarokétól s általában az európaiakétól eltérő gazdálkodást, életmódot folytattak, amely már önmagában is alkalmat adott az itt lakók és a jövevények közötti súrlódásokra. Az, hogy idegen népelemek jelentek meg az országban a középkorban, nem volt szokatlan. Elég, ha a viszonylag nagy tömegben – egyes becslések szerint 40 000-en voltak – bevándorolt kunokra utalunk, akik a XIII. század folyamán a Tisza mentén, továbbá a Temes, Maros és Körös mellékén telepedtek le. A törzsi, nemzeti szervezeten élő harcias, ráadásul pogány kunok állattenyésztéssel foglalkoztak, s vándorló életmódot

¹ Lehóczky T. (1881) Adatok a magyar cigányok történetéhez. In: *Századok* 152. p. Csontos J. (1877) Adalék a magyarországi cigányok történetéhez. In: *Századok* 455. p.

² Lehóczky T. (1894) Új adat cigányaink történetéhez. In: *Századok* 826–828. p.

A XV. századra vonatkozóan lásd Mészáros L. (1976) A hódoltsági latinok, görögök és cigányok történetéhez. In: *Századok* 474–489. p.

folytattak. A letelepült magyar lakosság és a kunok között súlyos és véres konfliktusok robbantak ki, s végül a középkori állam, áldozatok és kompromisszumok árán, de megoldotta ezt a kérdést. A kunokat keresztény hitre térítette, letelepítette, az egész népet az ország nemeseinek sorába emelte, s külön bírót rendelt föléljük. A kunok is egyfajta önkormányzatot kaptak, s a kunok bírója cím még a XVIII. században is megvolt, amikor már a kun népesség rég beolvadt a magyarságba. A kunok és a magyarok közötti konfliktus hevessége és ezen társadalmi probléma súlyossága is sürgette a megoldást, s az ügybe a kereszténység védelme érdekében még a pápa is beleavatkozott. A mai értelemben vett etnikai vagy kisebbségi jogok kérdése természetesen a középkorban ismeretlen fogalom volt, s a kérdés megoldásának ilyen gátjai nem voltak.³

Amikor a cigányok megjelentek Magyarországon, akár a XIII., akár a XV. században történt is ez, ugyanúgy vándorló életmódot folytattak, bizonyos nemzetségi vagy nagycsaládi szervezetben éltek, s egy sajátos keleti kultúrát képviseltek. Ugyanakkor nem volt harci szervezetük, sokkal kisebb létszámban is érkeztek, és semmiféle fenyegetést nem jelentettek a lakosságra vagy az államra nézve. Ezzel együtt nehezen illettek bele a középkori magyar állam már kialakult közigazgatási és birtokszervezetébe, a jobbágyság és az egyéb szolgáltató népek rendszerébe, a falvak társadalmi szerkezetébe. Az uralkodók és a birtokos urak arra törekedtek, hogy fokozatosan kialakult, jellegzetes foglalkozásaikkal a cigányokat is bevonják a földesúri gazdálkodás, az uradalom szervezetébe, anélkül azonban, hogy sajátos, vándorló életmódjuk feladására kényszerítették volna őket. A cigányok egy jelentős része „bujdosásban” élt, s csak Mária Terézia királynő kísérelte meg rendeletileg állandó lakhelyhez kötni őket, arra is törekedve, hogy ne egy tömegben, hanem több helységben szétosztva telepítse le a családokat.

A cigányokra vonatkozó írásos források az elmúlt évszázadokból meglehetősen ritkák, s leginkább szörványadatokból, utalásokból lehet következtetni helyzetükre. Ezért is van nagy jelentősége annak a tíz cigány-diplomának vagy oltalomlevélnek, melyek a gróf Esterházy-család levéltárában maradtak fenn, s amelyek közül az első 1675. szeptember 1-jén, az utolsó pedig 1740. július 25-én kelt.⁴ Tehát ezen oklevelek 65 évnyi időt ölelnek fel. Az oklevelek közül egyet gróf Esterházy Péter állított ki 1717-ben a galántai, surányi és beczkői uradalomhoz tartozó cigányok számára, két oklevél a Fejér Vármegyében lakó cigányokra, kettő pedig a galántai kastélyhoz tartozó cigányokra vonatkozik. A fennmaradó öt oltalomlevelet gróf Esterházy János és fia, Esterházy Ferenc állította ki a cseszneki uradalom cigányai számára. A rendkívül kiterjedt Esterházy-család cseszneki ága báró Esterházy Dánieltől (1665–1714), gróf Esterházy Miklós nádor testvéröccsétől ered. Az Esterházyak ősi birtokai Pozsony vármegyében, elsősorban Galánta környékén feküdtek, amely után grófi címüket is kapták. A Veszprém vármegyében fekvő Csesznek várát és a hozzá tartozó uradalmat Esterházy Dániel 1636–1637-ben vásárolta meg.⁵ A cseszneki várhoz, illetve uradalomhoz, mint ez meglehetősen általános volt, szintén tar-

³ Vö. Kring M. (1932) Kun és jáász társadalmeelemek a középkorban. In: *Századok* 35–63. p. és 169–188. p.

Györfly Gy. (1990) *A magyarság keleti elemei*. Bp.

⁴ Kilenc oklevelet közöl Thaly K. (1884) A cseszneki vár czigányai. In: *Történelmi Tár* 568–578. p.

Az 1720-ban kelt galántai oklevél: Státny ústredny archiv SSR. Fond Esterházy, fasc. 60. Num. 288. Lásd Nováková, V. és Végh A. (szerk.) (1987) Galánta. Bratislava, 32. p.

⁵ Gróf Esterházy J. (1901) *Az Esterházy család és oldalágainak leírása*. Bp. 175–195. p.

toztak cigányok, akik a megfelelő földesúri szolgáltatások teljesítése mellett az uradalomban, sőt a földesúr egyéb jószágain is szabadon élhettek, járhattak-kelhettek, és üzhették foglalkozásaikat. A vár és az uradalom földesurai szabadalomleveleket adtak ki számukra, amelyekben egyrészt biztosították számukra a szabad vándorlást, másrészt pedig azt a jogot, hogy saját vajdájuk alatt élhettek. Valójában már Zsigmond király 1423-ban adott ki a cigányok számára „salvus conductus”-t, vagyis oltalomlevelet, amely úgy rendelkezett, hogy László cigány vajda bíraskodása alá tartoznak.⁶ Egy 1659. augusztus 29-én kelt oklevélből tudjuk, hogy Szendrő várához is tartoztak cigányok, akik Dániel Vajda fennhatósága alatt éltek.⁷ Ugyanígy Munkácson is Thököly Imre és felesége, Zrínyi Ilona az 1682-ben felvett Urbariumba 53 cigány férfit 36 gyermekkel íratott össze.⁸ Ahogyan Szendrőn, úgy Munkácson is szinte minden cigány férfit vajdának neveztek, ennél fogva bíraskodási joggal felruházott vezetőjük a vajdák vajdája címet viselte.

Közvetett bizonyíték van rá, hogy gróf Esterházy Ferenc tárnokmester (1683–1754) a Sempetei, valamint a Pápa, Ugod és Devecseri Uradalom birtokosa is adott ki oltalomlevelet a devecseri várhoz rendelt cigányok számára, amelyet azonban valamilyen okból visszavont, és a cigányokat kitiltatta az uradalomból. Erről gróf Esterházy Ferencnek Bécsből 1745. szeptember 17-én Bittó József pápai tiszttartóhoz írt leveléből értesülünk: „Az Hét Sátorral-való jövevény Czigányok-iránt, a 'kiknek az Protectionális Levelet adtam, ide rekesztett Levelemben /: mellyet küldgyön-meg Kgd Devecseri Jóságom Tisztartójának :/ committálom, hogy azon Protectionalis Levél vétessék-el tőle, 's ezen Czigányok tiltassanak-ki a 'Jóságból.”⁹

A cseszneki vár és uradalom cigányai részére az első ismert oltalomlevelet gróf Esterházy János (1625–1690) győri vicegenerális bocsátotta ki rendkívül díszes formában. A feltűnően nagy gonddal megírt oklevélben mind Esterházy, mind a cigányok neveit arany betűkkel írták, s a diplomát körben gazdagon színeztet, festett virágdíszítés keretezi. Gróf Esterházy János Veöreös Mihály vajdát, annak fiait, Veöreös Györgyöt, Veöreös Istvánt és öccsét, Rigó Györgyöt védelme és oltalma alá fogadta, mint az oklevél írja:

„szabadságot engedvén és adván nékiek, hogy az szentséges Magyar Korona alatt akármely Vármegyében lévő jószágimban és botom alatt szabados mesterségek, úgymint kovácsolások s cserélések után megbántódás és háborítás nélkül szabadon élhessenek, táplálván abbéli keresményekkel mind magokat s mind pedig cselédeket. – Minekokáért kérek feljőlemlétt minden rendeket, a kiknek pedig illik, Tisztem szerint hagyom és parancsolom, hogy megnevezett Veöreös Mihály vajdát, fiait..., ezeknek mostani és ennekutánna születendő maradékjokat, és sokszor emlétett Veöreös Mihály vajdaságához tartozó cigányokat, ha valahol az Magyar Korona alatt akármely Vármegyében az én jószágimban találtnak, igaz útjokban és életek szabad táplálásában senkitől bántások vagy megháborítások ne legyen; sőt az én tekéntetemért más Méltóságos Urak és Nemesek jószágiban is szabados útazást és mulatást nékiek engedni ne nehezteljének.”¹⁰

⁶ Közli Oeffelius, A. F. (1763) *Rerum Boiacorum Scriptores ...* Aug. Videlicorum. I. vol. 21. p.

Vö.: Csontos J. i. m. 455. p. 4. sz. lábjegyzet.

⁷ Szendrőn, 1659. augusztus 29-én kelt oklevél. Csontos J. i. m. 456. p.

⁸ Lehóczky T. (1881) i. m. 154. p.

⁹ Gróf Esterházy Ferenc tárnokmester levele Bittó Józsefhez. Gróf Esterházy Károly Kastély- és Tájmuzeum, *Történeti Dokumentáció Gyűjtemény*, ltsz.: 75.101.32.

¹⁰ Gróf Esterházy János Győrben, 1675. szeptember 8-án kelt oklevele. Thaly K. i. m. 570–571. p.

Gróf Esterházy Ferenc (1670–1740), Fejér vármegye főispánja, Csesznek örökös főkapitánya, Esterházy János fia (aki nem azonos a fent említett azonos nevű tárnokmesterrel) még további négy oklevelet adott ki a cseszneki cigányok ügyében.¹¹ Az oklevelekből megtudjuk, hogy Veöreös Mihály vajda már Esterházy Dánielt is szolgálta, s 1698-ban azért kért Esterházy Ferenc-től új oltalomlevelet, mivel a korábbiak „*eltévedtek az háborúságos és zűrzavar-üdőkben*”.¹² Veöreös Mihály vajdasága alá 1698-ban fiai: Veöreös Mihóka, Veöreös Ferenc, Veöreös János, valamint Kovács Márton, Sipos Ferenc, Horváth Ferenc, Sárközy Mihók, Sárközy János és Váczy Marczi tartoztak – legalábbis akiket az oklevél név szerint megemlít. A már több évtizeden át az Esterházyak szolgálatában álló öreg Veöreös Mihály után 1711-ben már Pápaji Mihály a cseszneki várhoz tartozó „jobbágyi cigányok” vajdája, majd ezt követően Sónaj Márton vajda neve szerepel az oklevelekben. A cseszneki várhoz tartozó cigányok vajdái gróf Esterházy János és Esterházy Ferenc által kiadott oltalomlevelek alapján:

Veöreös Mihály

a XVII. sz. közepétől, még 1698-ban is.

Pápaji Mihály

1711-ben

Sónaj Mártony

1723-ban.

Gróf Esterházy János és fia, Ferenc Csesznek mellett birtokolta a galántai uradalmat is, s birtokaik az országban több vármegyében is feküdtek. Mind az 1675-ben, mind az 1697-ben és 1698-ban kiállított oklevelek egyértelműen úgy fogalmaznak, hogy Veöreös Mihály „az szentséges Magyar Korona alatt akármely Vármegyében lévő jószágimban megmaradni kívánó Czigányoknak Vajdája.”¹³ De gróf Esterházy Ferenc 1711. szeptember 28-án kelt oklevelében viszont már ezt írja: „Hogy levelem mutató Pápaji Mihály vajdát eleitül fogva cseszneki váramhoz tartozandó jobbágyi cigányaimnak vajdájává tettem.”¹⁴ A XVIII. század elején, úgy tűnik, hogy már külön vajdát választottak a cseszneki és a galántai cigányok számára, sőt – mint utalunk még rá – a Fejér Vármegyében lévő Esterházy-birtokon élő cigányok számára is. A galántai cigányok 1720-ban kaptak kiváltságlevelet uruktól, gróf Esterházy Ferenc-től, amely szerint vajdájuk, Banyák Ferenc vezetésével mint az Esterházyak jobbágyai a család valamennyi magyarországi birtokán szabadon mozoghattak, és a kovácsmesterség gyakorlásával becsületes életmódot folytathattak.¹⁵ De 1723-ban már Horváth Ferenc a galántai kastélyhoz tartozó cigányok vajdája. Horváth Ferencről hangsúlyozza az oklevél, hogy szülei és ő maga is már Esterházy Dániel, majd Esterházy János védelme alatt állottak.¹⁶ Horváth Ferenc valóban már szerepel az 1697-ben kiadott oklevélben is, mint aki Veöreös Mihály vajda alá tartozik. A forrásokból az derül ki, hogy Veöreös Mihály az Esterházy-család birtokaihoz tartozó összes cigányok vajdája volt, de ő utána már külön vajdát választottak a galántai kastély-

¹¹ Győr, 1697. szeptember 10. – Thaly K. i. m. 571–572. p.; Szent-Ábrahám, 1698. május 10. – Thaly K. i. m. 572–573. p.; Csesznek vára, 1711. szeptember 28. – Thaly K. i. m. 573–574. p.; Csesznek vára, 1723. április 20. – Thaly K. i. m. 577. p.

¹² Thaly K. i. m. 572. p.

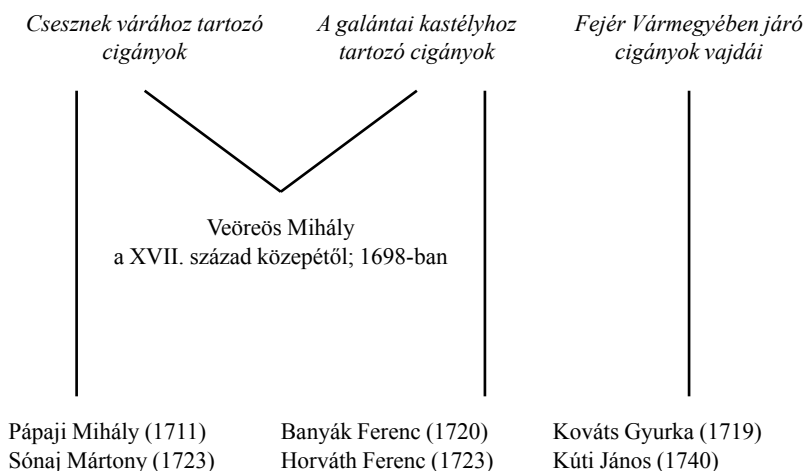
¹³ Thaly K. uo.

¹⁴ Thaly K. i. m. 574. p.

¹⁵ Novákova, V. és Végh, A. (1987) i. m. 32. p.

¹⁶ Thaly K. i. m. 577–578. p.

hoz és a cseszneki várhoz tartozó cigányok. Sőt gróf Esterházy Ferenc, aki egyúttal Fejér Vármegye Főispánja is volt, két oklevélben is rendelkezett az ott tartózkodó és alája tartozó cigányokról.¹⁷ Az 1719-ben kiadott oklevél arról számol be, hogy „Kováts Gyurka névű, Nemes Fejér Vármegyében helyzetett Czigányok Vajdája” biztosítja a vármegyét, „hogy nem lopással, hanem kovácsolásokkal és kézi munkájokkal alatta lévő Czigányival mindennapi kenyereket fogják keresni”. Az 1740-ben kiadott oklevélben gróf Esterházy Ferenc arról tudósít, hogy „Kúti János Vajdát eleitől fogva cseszneki váromhoz tartozandó, Nemes Fejér Vármegyémbe járó jobbágy-czigányimnak Vajdájávvul tettem”. Az oklevelekben szereplő cigányvajdák:

Mindenképpen kiváltságnak kell tekinteni, hogy a cigányok felett saját vajdájuk bírászkodhatott. A bírászkodási jogot ebben a korban fontos jognak tekintették, s mintegy az önkormányzatiság fontos, akkoriban egyetlen elemét jelentette. Amikor az uradalom birtokeosa a cigányok vajdáját elismerte, egyúttal büntetés terhe mellett kötelezte a cigányokat arra, hogy annak engedelmességeskedjenek, s más cigányvajdát el ne ismerjenek:

„Holott pedig valamely cigány nem akarná szavát fogadni és ellene támadna: tehát hagyom és parancsolom minden rendbeli Tisztviselőimnek, hogy azon szófogatatlan cigányokat az megnevezett Tisztek fogják és érdeme szerint büntessék ...”

(Gróf Esterházy Ferenc, Szent-Ábrahám, 1698. május 10.)¹⁸

„Az vajdasága alatt cigányságnak pedig keményen parancsoltatik, hogy említett Pápaji Mihály vajdájokat illendőképpen megböcsüljék, mindenekben tüle függjenek, öneki engedelmeskedjenek. Másképpen ak ki ez ellen cselekszik, tapasztalhatóképpen való kemény büntetést el nem kerül. ...”

(Gróf Esterházy Ferenc, Csesznek vára, 1711. szeptember 28.)¹⁹

¹⁷ Győr, 1719. augusztus 4. – Thaly K. i. m. 576–577. p.; Csesznek vára, 1740. július 25. – Thaly K. i. m. 578. p.

¹⁸ Thaly K. i. m. 573. p.

¹⁹ Thaly K. i. m. 574. p.

„Engedtem tovább is említett Barják Ferencz vajdának oly erőt és hatalmat, hogy ezen levelemnek ereivel akárhol találja és tapasztalja afféle protectióm alá tartozandó szökevény Czigányokat, szabadon megfoghassa és birodalmam alá hajthassa. Parancsolom is kemény büntetés alatt reája bízott Czigánságnak, hogy ki-ki, mint általam rendeltetett és eleikben állított Vajdának és Főbb-Birájoknak mindenkben szavát fogadják és obtemperáljanak (engedelmeskedjenek); másként a kire szófogatatlansáért helyes panasz tétetik, – érdemlett büntetését pálczával, tömlöczczel és vassal is elvészti.”

(Gróf Esterházy Péter, Galántha kastélyában, 1717.)²⁰

Ugyanakkor a vajda is felelősséggel tartozott az alá tartozó cigányokért, hogy azok a törvényeket betartsák, és a földesúrral szembeni kötelezettségeiknek eleget tegyenek. Adott esetben a vajda pénzbeli kezességet is vállalt egy-egy cigányért. Figyelemre méltó, hogy az 1723. április 20-án kelt oklevélben Sónaj Mártonyt, a cseszneki cigányok vajdáját „hadnagynak” nevezi gróf Esterházy Ferenc, amely címet általában egy lovassapart parancsnoka szokta viselni, amely nemességhez volt kötve.

A kiadott oltalomlevelek biztosították az adott várhoz tartozó cigányok számára, hogy a földesúr birtokain – bármely vármegyében feküdjenek is – szabadon vándoroljanak és üzzék mesterségüket. Gróf Esterházy János a cseszneki cigányok részére kiadott oklevélben ehhez még azt is hozzátette: „sőt az én tekintetemért más méltóságos Urak és Nemeselek jószágban is szabados útazást és mulatást nékiek engedni ne nehezteljenek. Kit én is illendő kedveskedéssel és jóakarattal más, úgy hasonló dologban megtérteni el nem mulatok.”²¹

A cigányok tehát vándorló életmódjukat fenntarthatták, s mégha valamely uradalomhoz, földesúrhoz tartoztak is, mindenekelőtt annak birtokain, de az ország más területein is szabadon vándorolhattak. Ugyanakkor, amikor a magyar jobbágyok szabad költözködési jogáról még évtizedeken át folyt a vita. Csak Mária Terézia próbálkozott először a cigányok megtelepítésével, s rendelete alapján 1768-ban pl. a munkácsi cigányokat le is telepítették. Majd 1775-ben arról született rendelkezés, hogy a cigányokat ne egy tömbben, hanem szétosztva, különböző helységeken helyezték el. Ezen rendelet ellen a cigányok tiltakoztak, és 1777-ben arról panaszkodtak, hogy a hatóságok elszedik gyerekeiket, és a városokban mesterségekre adják őket. II. József polgárosító törekvéseinek szellemében a cigányokat is összeírták, és telkekre telepítették. Az 1781. évi összeírásban a Bereg és Szatmár megyei, valamint a Győr városi cigányok jellemző módon nem szerepelnek, mivel őket mint földműveseket és iparosokat a rendes adófizetők közé számították. Mint minden más területen, itt is II. József rendelkezései csak rövid életűnek bizonyultak.²²

Amikor a földesurak, figyelembe véve sajátos életmódjukat, a cigányoknak bizonyos szabadságjogokat és kiváltságokat biztosítottak, ennek fejében nyilvánvalóan bizonyos szolgáltatásokat vártak el tőlük. Az évszázadok során kialakultak azok a hagyományos foglalkozások, amelyeket elsősorban a cigányok űztek. Ilyen volt a zenélés, a kolompárkodás, szegkovácsolás, eszkábakészítés, teknővadás, ló- és sertéskepedés, csereberélés, kemencetapasztás, vályogvetés, miskarolás. De voltak köztük képzett szer- és fegyverkovácsok is, vagyis, ahogy régen nevezték őket, csiszárok és puskaportörők, akik jól értettek a golyóöntéshez, az ágyú-, seregbontó-, szakállas- és muskéta-tisztogatáshoz, javításhoz, s általában a tűzfegyverek készítéséhez és puskalakatok javításához. Ezért a

²⁰ Thaly K. i. m. 575. p.

²¹ Thaly K. i. m. 570. p.

²² Lehoczky T. (1881) i. m. 154. p.

XVI. és XVII. században szokás volt a váruradalomhoz tartozó cigányságot arra kötelezni, hogy a vár védelmében e mesterségeik gyakorlásával részt vállaljanak. Egyébként földesúri kötelezettségeiknek általában kovácsolással, szénagyűjtéssel, postálkodással, kenyérfutással s hasonló szolgáltatásokkal tettek eleget. Gróf Esterházy Péter a Beczkó és Surán várakhoz tartozó cigányok számára 1717-ben kiadott oklevelében így határozza meg kötelezettségeiket:

„úgy mindazáltal, hogy ők is magok hűségekről, tartozó kötelességekről el nem feledkezvén, minden tergiversatió (késedelem) és vonyogatás nélkül magok datiját (adóját) adóját és szokott munkájokat végben vigyék, úgymint: akárminémő szükségemre való kovácsolást; szénatakarásnak idején, a mennyire limitáltatnak: annyi gyűjtőt adni; ha pedig gyűjtőköt nem kívánnék: tartoznak tizenkét Rhènes forintokat in paratis praestálni (kézpénzben leróni), id est (azaz) fl. 12, és kocsival és lovakkal is szükségnek idején oda a hová kívántatik, elmenni; nemkülönben minden sátortúl Szent-György martír és katona napjára egy Rh. frtot, id est fl. 1, úgy Szent-Mihály Archangyal napjára is egy Rh. frtot, ide est fl. 1. censusul vagy adóul megadni, és hasonlóképpen minden sátortól egy font borsot.”²³

A fennmaradt úrbérek szerint a munkácsi cigányokat tégl- és vályogvetésre, valamint kovácsmunkákra kötelezték, egyes cigányok pedig a kőbányákban a kötő szerszámok javításával, élezésével foglalkoztak.

Azt ugyan nem tudjuk, hogy a kibocsátott oltalomlevelekben megfogalmazott jogok a gyakorlatban milyen mértékben érvényesültek, s a cigányok szabad ide-oda költözködésének valóban semmi nem állta-e útját, sőt a hatóságok a vonuló cigányokat segítették is. Mindenesetre a földesurak nem kényszerítették őket életmódjuk alapvető megváltoztatására, s helyzetük – legalábbis az oklevelek alapján – a jobbágyokéhoz képest nem tartalmazott kirívó igazságtalanságokat. Amikor Mária Terézia, majd II. József a társadalom minden rétegét érintő reformjai, intézkedései keretében a cigányság helyzetét is rendezni kívánták, valójában integrálni törekedtek ezt a népcsoportot a társadalomba. A polgárosodással tulajdonképpen a helyzet csak rosszabbodott, s a szakadék a cigányság, valamint a nem cigány lakosság életmódja, életszínvonala, képzettsége között csak növekedett. A cigányság helyzete egyre kilátástalanabb és beilleszkedési esélyei egyre kisebbek lettek minden megoldási kísérlet és törekvés ellenére. A XVII. és XVIII. század a nagy telepítések kora is, amikor a pusztává vált falvakba német és szlovák telepeseket hívtak, s ez a mozgalom ugyancsak átrajzolta az országot s ezen belül különösen a Dunántúl etnikai térképét. A kor társadalmában s a gazdálkodás rendszerében minden népcsoport megtalálta a maga helyét. A cigányság nem csupán mint etnikai csoport, hanem mint egy meghatározott gazdasági szerepet is betöltő réteg jól körvonalazható funkcióval rendelkezett. Nemzeti kisebbségi jogok, nyelvhasználati jogok, önkormányzatiság – mindezek már a polgári társadalomban megszületett fogalmak, amelyek a XVII. és XVIII. századi Magyarországon nem értelmezhetők. Elgondolkoztató, hogy mindazok a problémák, amiket nem sikerült e téren máig sem megoldani, ezekben a századokban valójában még fel sem merültek, de már benne rejlettek az adott viszonyokban.

²³ Thaly K. i. m. 575. p.

Vö. ehhez Mészáros L. (1976) i. m.